

PÉNTEK IMRE

Vidéki folyóiratokról, irodalmi nyilvánosságról

A kortárs irodalmi és művészeti élet meghatározó szervezési formája a folyóirat. Szellemi műhely és gazdasági-technikai vállalkozás. Eltartani magát soha nem tudta, anyagi támogatása, fennmaradása – kezdettől napjainkig – rangjából, teljesítményéből fakadt, a gazdasági hasznon túl tekintő mecenatúra fölisméréséből, hogy az értelmiség „közgondolkodása”, amit minden időben befolyásolni akart, milyen fontos társadalmi tényező.

Tudjuk, a rendszerváltozás előtt milyen komoly procedúrát jelentett egy-egy folyóirat indítása. Vezetője csak az lehetett, aki bírta a fensőbbiség bizalmát. Nem kellett párttagnak lennie, de „díszpártonkivülinek” igen. Az „egypárt” jóváhagyása nélkül aligha gondolhatott bárki is arra, hogy új lapot indítson. Sokáig fennállt a Kortárs és az Új Írás budapesti kettős monopóliuma, vidéken pedig, a nagyobb megyeszékhelyen (Pécs, Debrecen, Szeged) gondosan kiválasztott (és ellenőrzött) körülmények között működhetett a Jelenkor, az Alföld és a Tiszatáj. Aki ismeri a közelmúlt irodalmi életét – a hetvenes-nyolcvanas évekre gondolok elsősorban, amikor nagy volt a kísértés, hogy kiszabaduljanak bizonyos, autonómiára törekvő szerkesztők a minisztérium és a pártközpont felügyelete alól (kitörjenek a karámból) –, az emlékezhet Mocsár Gábor és Tüskés Tibor, majd Ilia Mihály leváltására az Alföld, a Jelenkor, a Tiszatáj éléről, később a Forrás és Új Forrás, majd a Mozgó Világ botrányára, a különböző retorziókra, pártfegyelmikre, önbírálatokra, és képet kaphat arról a gondosan kontrollált irodalmi nyilvánosságról, amelyben szétválaszthatatlanul összefonódott a szakmai értékelés és a politikai cenzúra. (Voltak persze vegetáló megyei kiadványok, „szemlék”, antológiák, amelyek – a maguk módján – jelezték, van igénye a vidéken élő, mind jobban öntudatra ébredő tollforgatóknak, tudós tanároknak, tudományos intézmények munkatársainak arra, hogy a folyóirat nyilvánosságán keresztül kilépjenek valamiféle közgondolkodás közegébe, megmutatkozzanak mint önálló személyiségek, alkotó, gondolkodó fők.) Hosszasan lehetne sorolni az elvetélt lapalapításokat, az alapítók kisemmizését, félreállítását; az

„irányítók” érdeke az volt, hogy lehetőleg ne csúszson ki ez a struktúra a párt ellenőrzése alól.

Nagyjából így érkezünk el a rendszerváltáshoz. A változások előszeleként, az 1986-os sajtóra vonatkozó jogszabályok gyűjteménye – sokak számára meglepetésszerűen – elismerte a sajtószabadságot, szabaddá tette a lapindítást, és csupán bejelentési kötelezettséget írt elő a Kulturális Minisztérium egyik osztályán. Ekkor jött létre a Hitel, a Csoóriék által rég tervezett új lap, de csak 1988-ban került utcára, kétheti periodicitással. A Hitel volt a minta és a példa, hogy lehet változtatni a múlt rendszerből átörökölt struktúrán, de – elsősorban az anyagi támogatás hiánya miatt – csak az 1990-es év hozott áttörést. Csupán néhányat említek az akkoriban újonnan indult lapokból: Árgus (Székesfehérvár), 2000 (Budapest), Európai Utas (Budapest), Holmi (Budapest), Kapu (Budapest), Liget (Budapest), Magyar Napló (Budapest), Nappali Ház (Budapest), PoLiSz (Budapest), Új Horizont (Veszprém). Néhány évvel később, a „második hullámban” indult az Új Dunatáj, a Bárka, az Ex Symposion, a Hévíz, a Lyukasóra, az Új Holnap és a Pannon Tükör.

Állandóan felmerülő kérdés: sok-e a folyóirat Magyarországon? Az 1993-ban létrejövő NKA – és annak Szépirodalmi Kollégiuma –, amely a folyóiratok és könyvkiadás támogatásáról dönt, döntéseit tekintve gyakran a viták középpontjába kerül. Milyen elveket, szempontokat érvényesítsen a támogatások „elosztásakor”? Teljesítmény? Olvasottság? Példányszám? Szakmai visszajelzések? Valójában ezek mind értékelhető szempontok. De szerintem nem ez a legfontosabb. A folyóiratok – főként vidéken – a minőségi kulturális értékek képviselői, közvetítői, elismertetői és befogadói közeg teremtői. Szerepük, távol a „centrumtól” – ahol szinte közelharcot kell folytatni az agresszív dilettantizmussal, a kortárs művészetek iránt táplált előítéletekkel, a provinciális beidegződésekkel – mind nagyobb és jelentősebb. Ezért tartotam helytelennek azokat a nézeteket, amelyek arról prédikálnak, jajognak, sopánkodnak: sok a folyóirat... A Litera irodalmi portálon találtam Nagy Gabriella *Az egyiknek sikerült, a másiknak nem...* című eszmefuttatását az NKA Szépirodalmi Kuratóriumának 2003-as döntéseiről. Ebben írja a következőket: „A Jankovics Marcell vezette NKA előirányzata volt, hogy irodalmi folyóiratokra minimum 140 millió forintot kell költenie... Efféle megkötésről most, Harsányi László elnöklete alatt nem tudok... azonban

a folyóiratok (amelyeknek a száma az előző évek támogatottjaihoz képest 20-szal megnövekedett), ebből (a 391 milliós keretből) 239.7 millió forintot emésztettek fel [sic!], vagyis a szépirodalomra támogatására fordítható keret 61,6 %-át vitték el a periodikumok. Ezek szerint virágzó szépirodalmi folyóirat-kultúrában élünk, van nekünk 72 (!) prosperáló szépirodalmi folyóiratunk, ajvő! Az már kérdés, vagy legalábbis el lehet gondolkozni rajta, hogy hányan is olvasnak ma Magyarországon szépirodalmi folyóiratokat. Én mint csekély értelmű halandó fenntartom magamnak a jogot, hogy azt mondjam, el van ez méretezve, kérem.”

A szerző többször is említi, nyilván az ironia kedvéért, a „szépirodalmi” jelzőt. Ha csak ez lenne tisztán a profilja az „elsokallt” lapoknak, akár igaza is lenne. De ha alaposan megnézi az impresszumokat, igen változatos a kép. Többnyire az irodalom mellett kulturális vagy művészeti jelző áll még, de bőven akadnak egyéb változatok. (A negyedévi kiadvány, a Hévíz „Művészeti és művelődési folyóirat”. A székesfehérvári Vár irodalmi, közéleti folyóirat. A nemrég, 2010 márciusában indult szegedi Magyarság például „Értékkörző nemzeti magazin”.) Tehát ezek az impresszumban található (ön)meghatározások is jelzik: nem csak szépirodalomról van szó. Irodalomkritikáról, tárlatszempléről, színházi jegyzetről, helytörténeti kutatásokról. A profil vegyes, de mondhatjuk azt is: sokszínű. Tematikailag, stílus-elkötelezettség értelmében egyaránt. A valamilyen elkötelezettség „luxusát” egy vidéki folyóirat nemigen engedheti meg magának. És ez így is van rendjén. A helyi mecenatúra elvárja (joggal), hogy az a bizonyos „minőségelv” ne csak az irodalom, hanem a társművészetek terén is érvényesüljön. Visszatérve a folyóirat-támogatásra: az NKA támogatása minden esetben jó helyre került. Mert gondoljunk csak bele: ahol folyóiratot alapítanak, működtetnek, ott megjelenik a magyar művészeti (irodalmi) élet innovatív szelleme. A megmutatkozás és megmértetés igénye. Ott egy tág körben kisugárzó műhely jön létre.

Számomra mindig is érthetetlen volt, hogy bizonyos „liberális” elmék miért akarják „bekorlátozni” a folyóiratok számát, mennyiségét... Miért fáj nekik, ha a magyar vidék kitermeli a maga autonóm orgánumait? (Ha kell, el is tartja.) Hisz ami az anyagiakat illeti: a megyei és a városi önkormányzatok legalább annyit áldoznak a helyi folyóiratokra, mint az NKA. (Az emlegetett 240 millió körüli összeget.) S teszik ezt a saját, jól felfogott érdekükben. Hogy a helyi al-

kotók – akik nem kívánnak boldogulásért és elismerésért a fővárosba rohanni, hanem szűkebb pátriájukban kívánják alkotói oeuvre-jüket kibontakoztatni (s vannak ilyenek, szép számmal) – otthon érezzék magukat, s alkotói feltételeiket a városban vagy a megyében találják meg, tudják megteremteni. E feltételeknek szerves része a folyóirat. A fórum. A szakmai nyilvánosság. (Nem véletlen, hogy majd’ mind a 19 megyének van valamilyen periodikája. Van, ahol több is.) S amikor már azt hittük, lezárult a lapalapítások időszaka (hiszen valljuk be, jó néhány új lap meg is szűnt): szinte újabb hullám indult el. Balatonfüreden már két éve megjelenik a Tempevölgy, a Mosonmagyaróvár–Pozsony–Bécs „háromszögben” hirtelen előbukkant a Szél-Járás, Pécsen a Páholy körül tömörültek a legifjabb tehetségek, Szegeden a már említett Magyarságot bocsátották útra – rendkívül igényes kivitelben – a szerkesztők. (S akkor még az internetes portálokról nem is beszéltünk.)

A közegteremtés és a minőségelv képviselője ma is elsősorban a folyóiratokra vár. Elektronikus vagy nyomtatott – vagy mindkét – formában, mindegy. Ezért kijelenthetjük: a rendszerváltás utáni magyar folyóiratstruktúra (benne a régi és új, s még újabb lapokkal) igen nagy értéke nemcsak az irodalmi–művészeti életnek, hanem annak a lelki–szellemi Magyarországnak is, amely a kultúra folytonosságában és megújításában, a nyelvi–vizuális identitás őrzésében érdekelt. (Az önazonosság kinyilvánítása, a gyökerek, a kötődések és hagyományok felmutatása ez, a globalizmus uniformizmusa ellenében is.) A szolgálat alázata és az elhivatottság szívóssága nélkül mindez nem lehetséges. S e munkához kell híveket, értőket, olvasókat toborozni. Határon innen és túl.

Itt, a pannon peremvidéken, a határok közelében (ölelésében vagy szorításában), távol a centrumtól, ahol a fennmaradásért, kiteljesedésért folytatott küzdelmet nem okvetlenül kíséri tapsorkán. De tulajdonképpen, áttétélesen, a magam szerkesztői tevékenységéről, tapasztalatairól is szóltam. Persze, mindannyian szeretnénk – ahogy laptársaink – „tényezővé” válni. Tehetségeket felfedezni és kibocsátani, alkotói pályáknak új lendületet adni, helyes utat találni az egyetemes és a lokális labirintusában. A megszületett, színvonalas publikációk, kiadott kötetek el is érték céljukat. Egy színesebb, változatosabb kép bontakozott ki e működés nyomán az adott térségről. Osztatva azt a tévhitet, hogy a kortárs művészet unalmas, befogadhatatlan, érthetetlen. (Ezért

tartom fontosnak, hogy minden lapszámban legyen valami jó kis olvasnivaló.)

S tudomásul vesszük – ez hitelességünk alapja –, hogy az egyetemes magyar irodalom értékrendje nem leváltható, nem degradálható. És nem is kisajátítható. (Akkor is, ha némelyik tétele, hivatalossá vált kánonjának egyik-másik megállapítása vitatható.) Az utóbbi időben olvastam az általam nagyra becsült irodalomtörténész, kritikus és szerkesztő, Gyurác Ferenc tanulmánykötetét (*Személyes ügyeim*). A Vasi Szemle főszerkesztője – a nyugat-dunántúli irodalmi hagyományok jeles kutatója – írja *Az Életünk fénykora* című tanulmányában: „...a magyar irodalom bárhol szerkesztett folyóirata akkor töltheti be hivatását, ha hűséges az egész magyar irodalom és az egész magyar nemzet eszméjéhez és valóságához, egyszersmind az egyetemes emberi értékek elkötelezettje, s mindenkor csak ezekkel az értékekkel összhangban enged teret a szűkebb régióval kapcsolatos

rokonszenvnek”. Világos beszéd, megkerülhetetlen konklúzió. Csak ezen az alapon érdemes tárgyalni, eszmecserét folytatni. S ez a következetesség lehet az elkövetkező időszak működésének garanciája.

Az időnkénti számvetés, a spontán folyamatok kontrollálása, a tartalmi-eszmei koncepciók elemzése mindenképpen szükséges. A visszatekintés az elmúlt évek lapszámainra, pozitív és kevésbé pozitív tendenciáira. Amit elértünk, az mindenképpen érték, közös teljesítmény. Központi és helyi támogatóké, munkatársaké, szerzőké. Beleértve ebbe bármely lap meg-megújuló küllemét, tipográfiájának, címlapjának újratervezését, a színvonalas nyomdai kivitelét. Talán azt mondhatnánk: ez már olyan „beágyazottság”, amit természetesnek kell(ene) tekinteni. Ezzel a tudattal, jóérzéssel készülünk az új lapszámokra, tervezzük újabb kötetek kiadását, s bízunk abban: a szűkebb és tágabb régió jobbik énjére ismer, valahányszor az általunk szerkesztett „tükörbe” tekint.

Kerékpárosok (részlet)